

Received Date : July 2024

Revised Date : September 2024

Accepted Date : March 2025

जमःमि ज्यापु

रविन श्रेष्ठ, एमफिल

email : rbinshrestha27@gmail.com

D oi :

मूति

काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं १ य् लाःगु जमल त्वाःया या पूर्व्य पासिक्व अजिमा, दक्षिण्य न्हूपुखू, पश्चिम्य पिलातुं व उत्तर्य नारांहिति दु । लिच्छविकालया जमयम्बीग्राम विकास जुया द्रङ्ग जुल । वहे द्रङ्ग त्वाःकथं विकसित जुयाः जमःत्वा जूगु खनेदु । येँय् ज्यापु जातिया बसोवास दूगु परम्परागत ३२ गू त्वाः दु । थ्व हे ३२ गू त्वाः दुने लाःगु पिलातुं त्वाल्य च्वनीपिं जमःमित खः । जमःमित्य् वारे अध्ययन मज्जुनि । उमिगु सांस्कृतिक ज्या, द्यः व जमःमि च्वनीगु थाय् पाःगुलिं महत्व व सादृश्य मखन । थ्व अध्ययनया मू उद्देश्य जमःमित्य्गु सांस्कृतिक भुमिका मालेगु व अभिलेखिकरण याय्गु खः । गुकिं यानाः जमःमितसें थःगु सांस्कृतिक महत्व व सादृश्य खनी । थ्व अध्ययन जमःमित्य्गु सांस्कृतिक खँ वारे जक जूगु दु । उकियात माःगु सामग्री मुंकेत क्षत्रकार्य यानाः जमःमितलिसे न्यनेकने जूगु दु । पुस्तकालयपाखें नं सामग्री मुंकेगु दु । जमःमित निथी दु । जमःमि ज्यापुतय्गु भुमिका कमलादी गणेद्यः जात्रा याय्गु महःजा नकेगुली दइ । अथे हे जमःमि कुम्हाःतय्गु भुमिका जनबाहाःद्यःया जात्राबले आपालं दूगु खनेदु ।

मू खँवः ज्यापु, जमःमि, कमलादी गणेद्यः, महः, वःलाः ।

१. म्हसीका

काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं १ य् लाःगु जमल त्वाःया पूर्व्य पासिक्व अजिमा, दक्षिण्य न्हूपुखू, पश्चिम्य पिलातुं व उत्तर्य नारांहिति दु । लिच्छविकालया जमयम्बीग्राम हे जमलग्राम जूवन । लिपा व हे ग्राम त्वाःकथं विकसित जुयाः जमःत्वा जूवन (स्लसर, १९७८ पृ. ८६) । लिच्छविकाल्य ग्राम विकास जुलकि सरकारं द्रङ्ग घोषण याइगु खः । नक्साल नारायणचौरया अभिलेख्य ताम्रकुट्टशाला, मानेश्वर, शाम्भपुर, म्हस्त्रिङ्ग, पुठम्प्रिङ्ग, पुंवट्ट व जमयम्बी वस्ती दूगु खँ न्हेथनातःगु दु (वज्राचार्य, वि.सं. २०३० पृ. २२१) । थ्व स्वयंबले मेरी स्लसरं (१९७८ पृ. ८६) धाःकथं जमयम्बीग्रामं जमलग्राम जूगु मखु जमयम्बीग्रामं विकास जुयाः द्रङ्ग जुल । द्रङ्ग त्वाःकथं विकसित जुयाः जमःत्वा जूगु खनेदु ।

जमयम्बी जमलेश्वर महाद्यः पलिस्था यानातःगु दु^१ । जमयम्बी जमलेश्वर महाद्यः पलिस्था जुसेंलि **जमयम्बी** ध्वनिपरिवर्तन जुयाः **जमलेश्वर** जुल । **जमलेश्वरं जमल** जुयाः **जमःत्वाः** नामकरण जूवंगु जुइमाः (

1. थ्व जमलेश्वर महाद्यःविश्वज्योति सिनेमा हलया पूर्व दक्षिणपाखे दु ।

च्वमि मद्, ने. सं. ११३७, पृ. २)। जमःत्वाःयैया परम्परागत त्वाः कथं ३२ गू त्वाःया दुने थःने लाः। यैँ देसया पीठमध्ये पासिक्व अजिमाया सत्तिकक लाःगु जमःत्वाःया मू बासिन्दा जमःमित थीथी हुनि अनं विस्थापित जूगु खनेदु।

तत्कालीन राणाप्रधानमन्त्री वीर शम्शेर थःगु दरवार दय्केत पूर्वय् जयनेपाल हलतक, उत्तरय् नारायणहिती, पश्चिमय् नाचघर व दक्षिणय् रानीपुखू लागा दुने लाःगु फुक्क छैँ, जग्गा थःगु कम्पाउण्ड दुने दुकयाः पःखाः दनाबिल। व हे इवलय् जमःबाहाः व जःखः नं पःखाः दनाः जमःमितय्त अनं विस्थापित याःगु खः (बज्राचार्य, वि.सं. २०७२, पृ. १७)।

जमःमित वारे अध्ययन जूगु खनेमदु नि। उमिगु सांस्कृतिक ज्या, द्यः व जमःमि च्वनीगु थाय् पाःगुलिं महत्व व सादृश्य मखन। थ्व अध्ययनया मू उद्देश्य जमःमितयूगु सांस्कृतिक भुमिका मालेगु व अभिलेखिकरण यायूगु खः। थुकिं यानाः जमःमितसें थःगु सांस्कृतिक महत्व व सादृश्य खनी। थ्व अध्ययन जमःमितयूगु सांस्कृतिक ज्याखँया वारे जक जूगु दु। उकिया नितिं माःगु सामग्री क्षेत्रकार्य यानाः जमःमितलिसे न्यनेकने जूगु दु। पुस्तकालयपाखें नं सामग्री मुंकागु दु।

१.१ ज्यापु

नेवाः समाजय् बुँ ज्या याइपिमध्ये छगू जाति ज्यापु खः। **ज्या** व **फु** निगः खँवः जानाः **ज्यापु** खँवः वःगु खनेदु। **ज्यापु** निगः आखःयात थुकथं नं अर्थ छयानातःगु खनेदु। **ज्याया** अर्थ '**ज्या**', ज्या यायूगु व **पु** या अर्थ 'तौलि वा' धकाः छेलातःगु दु। उकिं न्हापा तौलिवा पीगु ज्या याइगुलिं ज्यापु धाःगु खः। गुम्हगुम्हसिया धापूकथं ज्या यक्व याय्फुगुलिं **ज्याफु** धाःगु खः। लिपा **ज्याफुया फु** जेलाः **पु** जुयालि **ज्यापु** जूवंगु खः धाइपिं नं दु (नेपाली, वि.सं. २०१५ पृ.१६६)।

ज्यापुयात गुम्हसिनं जाति माने याइसा गुम्हसिनं लजगाःकथं काइ, गुम्हसिनं वर्गकथं काइ। हरेक मनूतयूगु थःथःगु तर्क दु। जातिकथं मानेयाइपिन्सं जयस्थिति मल्लं जातीय विभाजन याःबले **ज्यापु** जाति दुने लाकाः विभाजन याःगु दु। **ज्यापु**यात लजगाःया आधारय् नामकरण याःगुलिं उगु इलय् बुँज्या याइपिं किसानतय्त **ज्यापु** धाःगु खनेदु। वर्गकथं काइपिसं **ज्याया** अर्थ 'ज्या', खःसा **पुया** अर्थ 'तल्लीन' खः। थ्व निगुलिं खँवः स्वाय्बले 'ज्याय् तल्लीन' जुइ। जयस्थिति मल्लं सामाजिक सुधार याःबले न्हाबले शारीरिक परिश्रम याइपिं ज्यामितय्त 'ज्यापु' धाइगु खः। उकिं थ्व छुं नं छगू जाति वा लजगाः मजूसे छुं नं ज्याय् शारीरिक श्रम याइपिं श्रमजीवी वर्ग खः (बाटी, ने. सं. ११११,१)।

ज्यापुयात **भाबो** नं धाइ। थुकिया अर्थ बुँज्यानापं सम्बन्धित ज्या याइपिं आम ज्यापुतय्त कःधाइ (पञ्च, ने. सं. ११२०, पृ. १-३,९)। **भाबो** खँवः न्हेथनातःगु ने. सं. २४१ या चांगुनारायण अभिलेखय् ख्वप, सिग्वल त्वालय् च्वंम्ह तिनु भाबो उल्लेख जूगु दु। ई. सं. १३८० दँयन्यायविकासिनी सफुती **ज्यापु** खँवःया व्युत्पत्ति थुकथं जूगु खनेदु :-

“ज्यापोमि यातं न ज्यपयकोस्यं ज्याजं बिस्यं ततोत आदिन अंततोबु निष्ट याड अवंकन ज्यापं

यंजमाल्व । मिसके ज्याजं कास्यं ताव मनिस्तरपं मब्यंग्व (शर्मा, वि. सं २०५४, पृ. ८४)''

ज्यापुत निश्चित ज्याला कया: ज्या याइपिं आ: बाली बिया: त:सिया बुंज्या याइपिं म्हय जुल । ज्यापुमि खँव: राणाकालय् हेयवाची खनेदु । राणाकालय् छगू जातिया आकार काल । महर्जन, डंगोल, सुवाल आदि पुचलं थ:थवय् सामाजिक सम्बन्ध तया: ज्यापु जातिदुने थ:पित लाकल ।

१.२ जम:मि

जम:मित पिलातुं त्वा:यापिं ख: । पिलातुंया छखा छँया निम्ह फुकीमध्ये किजाम्ह सँदेसय् वन । त:दँतक नं लिहांमव:गुलिं किजाम्ह सित जुइ धका: काजक्रिया यात । वयां छुं दँ लिपा किजाम्ह छँय् लिहां वल । काजक्रिया सिध:म्ह मनू छँय् तय्मज्यू धका: ध्वाखासिपिने बुँइ थाय् बिल । अन बुँइ जम:बहा:^२ दय्काच्चन । अन च्वंपिन्त कमलादी गणेद्य: पा: च्वनेगु जिम्मा बिल । दाजुम्हसिनं कमलाछि गणेद्य: पा: च्वनेगु जिम्मा काल^३ । जम:मि ज्यापु व कुमा: निथी दु । ज्यापुत कमलादी गणेद्य:याथाय् पा: च्वनी । कुमा:त कमलादी गणेद्य:या थाय् गुहालि याय्त् च्वंंगु खनेदु ।

२. जम:मिया भुमिका :

२.१ कमलादी गणेद्य:या जात्रा

जम:मितसें ल्हुति पुन्हीबले नख: हनी । चैत्रशुक्ल चतुर्दशीखुन्हु पिलातुं त्वा:या द्य:छँय् स्वम्ह गणेद्य: खतय् तइ । त्वा:या न्याम्ह थाकुलि च्वना: द्य: पुजा याना द्य: ब्वय्त् पितयंकी । द्य: पितयंकीबले द्य:छँच्चं य:मरि, चतांमरि ह्वली । द्य: पित हया: कमलाछि, ध्वाकासी जुया: जमलेश्वर महाद्य:या थाय् थ्यंका: पुजा काइ । अनं तीनधारा पाठशालाया ध्वाखां दुहांवनी । द्य: यंकेगु लँ चाय्केत तीनधारा पाठशाला दुनेच्वंगु प:खा: पुजा याना: पी । अनं घण्टाघरं कमलादी गणेद्य:देग:या लँपुइ पिचाय्की । कमलादी गनेदेग:या ज:ख: पुजा कया: कमलादी गणेद्य:या देगलय् हया: द्य: ब्वय् हइ । अथे हे वतुमि ज्यापुतसें धिमे थाना: न्याम्ह गणेद्य: ब्वय् हइ । दकले न्हापां कमलादी गणेद्य:., अनंलि वतुगणेद्य: ब्वइ ।

चैत्रशुक्ल पुन्हीखुन्हु मह:जा नकेधुंका: बहनी त्वा:खल: सकलें वना: न्हेथुखुन्हु ब्वय्ह:गु जम: व वतुया गणेद्य: थनी । द्य: थनीबले दकले न्हापां वतुया गणेद्य:., वया लिपा कमलादी गणेद्य: थनी । निखलकं थ:थ:गु गणेद्य: थना: खतय् तया: जम:मितसें वतुमितय्त् च्या:गु मत (इता:.) बी । अथे हे वतुमितसें नं जम:मितय्त् च्या:गु मत (इता) बी । मत हिलाबुला याय्गु धैगु मैत्री सम्बन्ध त:गु धाइ । मत हिलाबुला याय्धुंका: कमलादी गणेद्य: हया: २०४७ सालया जन आन्दोलनन्हेव जुजु महेन्द्रया सालिक दुथाय् दिका: मत बिया: पिलातुं त्वालय् च्वंगु द्य: छँय् तय्हइ^४ ।

२. जम: बहा:यात मैत्री करुणा धर्मरु महाविहार नं धाइ (बज्राचार्य, विसं २०७२ पृ. १) ।

३. कमलादि गनेद्य:या द्य:पाला: चैत्य नारायण महर्जन (५१ दँ) लिसे २०८० भाद्र १२ खन्हु कमलादी गनेद्यथाय् जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् ।

४. कमलादि गनेद्य:या द्य:पाला: चैत्य नारायण महर्जन (५१ दँ) लिसे २०८० भाद्र १२ बजे कमलादी गनेद्यथाय् जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् ।

पारुखुन्हु सुथय् दाफा थाइ । खलः फुक्कसित जा नकेधुंकाः कमलादि गणेद्यःयात खतय्तइ । जमःमितय् म्हाय्मस्त बियातःगु थासय् जात्रा यायां पुजा काःवनी ।

जात्रा याइबले द्यःखः कमलाछि, त्यःरः, तंलाछि, असं, मखं, तारणीबाहाः, मखंगल्ली, मिखाद्र्यं पुजा कयाः दुगंबही, नछेंगल्ली, तेबाहाः पिनेया गणेद्यःथाय् पुजा काइ । अनं धरहरा लाकाः न्हापा भुलां पटांगिनी (गोथे इन्ष्ट्रिच्युट दुथाय्), गणबहाः, ओमबहाः, यँगाः, लगं, गोफः, ब्रम्हुत्वाः, ज्यापुतुं, भलननि, वन्दे, तुकंबहाः, न्हूघः, क्वहिति, भिन्द्यःथाय् पुजा काइ । भिन्द्यःथाय् पुजा काय्धुंकाः मरु, प्याफः, द्वाकाधः, दमाइत्वाः, तुंछेंगल्ली, न्यत, यटखाबहालय् पुजा काइ । अनं त्यंघः, न्ह्यःखा, थाय्मदु, भ्याःचाद्यः, किलाघः, इतुंबहालय् पुजा काइ । इतुंबहालय् पुजा काय्धुंकाः थाय्मदु लाकाः वलाछिइ पुजा काइ । असनय् लाकाः कुसुमबियालाछि, थंहिति, क्वाःबहालय् पुजा कयाः लिहांवयाः हाकनं थंहिति लाकाः ज्याथा, इनबहालय् पुजा कयाः पिलातुं त्वाल्य् च्वंगु द्यःछेंय् यंकी । अन थेंकाः द्यः लसकुस यानाः दुकाइ । द्यः जात्रा यानाः यँकीबले तःधंगु ज्याछिगु थासय् जात्रा खलः फुक्क च्वनाः समय नइ । थुकथं जमःमि म्हाय्मस्त बियातःगु थासय् पुजा कयाः चैत्रशुक्लचतुर्दशीखुन्हु शुरु जूगु जात्रा पुन्ही कन्हय्खुन्हु क्वचाइ^५ ।

२.२ महः जा नकीगु

चैत्रशुक्लपुन्हीखुन्हु सुथय् तीनधारा पाठशाला पासिक्व अजिमाया देगलय् दाफा थाइ । कमलादी गणेद्यःया १२म्ह पाःलाः जानाः महःजा ज्वरय्यानाः न्हेथुखुन्हु द्यः गुगु लँपुं हःगु खः व हे लँपुं जुयाः तःग्वःगु धिमे थानाः कमलादी गणेद्यःया थाय् महःजा हइ । अनलि न्याम्ह थाकुलि च्वनाः मोहनि स्वनाः गणेद्यः पुजा याइ । बाजं खलःयात मोहनि सिन्हः तिकाः समय नकी । थ्वयांलि इहि मयाःपिं मिसामस्त व कय्ता पुजा मयाःपिं मिजंमस्तय्त कुसा लप्तेय् तयाः महःजा नकी । महःजाय् जा, माय्केँ, खय्पी, चय्पी, वः, कलंचा, मुस्या, पालु, भुति, कःसू, पःमाय् सकि, गुनुचा, चिम्हुकं, फसि, कःताथ्वँ, फाया ला तइ । महः जा नकीबले मस्तय्त थीथी ल्वचं कइमखु धैगु विश्वास दु^६ । महः जा नकीबले जमः कुम्हातसें सलिंचा बीयंकी । वतुमितसें कुसा लप्ते बीयंकी । महःजा नके सिमधःतले जमः व वतुया निथ्वः तःग्वःगु धिमे थानाः धुन्या हीकाः च्वनी । महःजा नकेधुंकाः महःकु बाजं थानाः द्यः छेंय् लित यंकाः महःजा नकूपिं पालाःतसे नीसि याइ । नीसि मयाकं द्यः थीमज्यू । महःजा ज्वरेयाःपिं द्यःपालाःतय् उखुन्हु नखः हनी मखु, जात्रा सिधय्का जक नखः हनी^२ ।

२.३ जनबहाःद्यः जात्रा :

जनबाहाःद्यः व जमःमि दथुइ स्वापू दु । जनबाहाःद्यः जमःकुमालं भारा छीत चा काःवंबले चाया तःलय् लुइकूगु धाइ । यें देय् पलिस्था जुइन्हेव जुजु यक्ष मल्लं राज्य यानाच्वंगु जमः देस दूगु खः । उगु इलय् थन मनूत म्हु

5. कमलादि गणेद्यःया द्यःपालाः व मगूरु मच्छेनारायण महर्जन (८१ दँ) लिसे २०८० भाद्र १० गते कमलादी गणेद्यथाय् जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् ।

6. त्वाः नायः राम महर्जन (६५) लिसे २०८१ जेष्ठ२८ गते फोनय् जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् ।

जक सीगुलिं थथे छाय् जुल धकाः स्वयत् वःम्ह यमराजयात तसकं छल यानाः तारण तयाः चिनातल । उकिं यानाः यमराज लिहां वनेमफुत । थःत चिनातःगु तारण चीकि धाःबले अमरत्वया वरदान फवनी । यमराजं थ्व वरदान थःम्हं बी मफूगु व आर्यवलोकितेश्वरं जक बी फइगु धकाः आर्यवलोकितेश्वरया आराधना याकल । आर्यवलोकितेश्वरं बागमती व कागमती ह्नाच्वंगु हंगलय् उत्पन्न जुयाः थुगु कालमोचन तीर्थय् म्वल्हूपिनि आयु ताःहाकः जुइमा धकाः वरदान बिल । थ्व द्यःया प्रतिमूर्ति दय्काः जमःबाहालय् स्वन । लिपा कालान्तरय् थीथी हुनिं द्यः चायातःले ल्हाना वन जुइ । थ्व हे द्यः हाकनं लुया वःगु जुइफु (Locke, 1980, p. 147)।

जनबाहाः द्यः न्हवं याइबले जमःकुम्हाः थाकुलि वनाः लः काःवनी । जनबाहाःद्यःया प्राण प्रतिष्ठा याइबले जमः कुम्हाः थाकुलि मू जय्मां जुयाः सकतां ज्या याइ (च्वमि मद्दु, ने. सं. ११३७, पृ. ४) । चैत्रशुक्लअष्टमीखुन्हु जनबाहाःद्यःया रथ जात्रा याइ । रथ जात्रा याय्न्हेवः जमःत्वाःया धिमे खलकं धिमे थानाः जनबाहालय् वनाः जनबाहाःद्यः काःवनी । धिमे बाजं थानाः जनबाहाःद्यःया देगलनिसें खतयत्तयाः जमःमि कुम्हाः थाकुलिं छत्रं कुइकाः जात्रा यानाः जमः तीनधारा पाठशाला न्हेवने दय्कातःगु रथय् तइ (महर्जन, ने.स.११३७, पृ. ४७) । जमःमि कुम्हाः नं छत्रं कुइकाः यंकेमाःगु कारण जनबाहाःद्यःया उत्पत्ति जमःकुमालं भारा छीत जमलय्चा काःवंबले चाया तःलय् लुइकुगुलिं खः धैगु विश्वास दु । रथ जात्रा नं जमलं हे न्ह्याकेमाःगु कारण नं व हे खः धाइ । आःतक नं थ्व परम्परा न्ह्यानाच्वन तिनि । जमलं रथजात्रा गुबलेनिसें शुरु जुल धैगु खँय् आःतक नं सुनानं मस्यून⁷ ।

द्यः रथय् तय्धुंकाः अननिसें रथ न्हेवनेन्हेवने त्यःर, असं, छ्वासलबि, व जमःत्वाःया धिमे थाथां धुन्या⁸ हीका असनय्थ्यंकः वइ । असनय्थेनेधुंकाः पेंगू त्वाःया धुन्या रथया पेंगू कुनय् तयाथकी । धुन्या तइबले रथया न्हेवने जव कुनय् असं किसानी त्वाः, खव कुनय् त्यःर त्वाः, रथया ल्युने जव कुनय् छ्वासलबि त्वाः व खव कुने जमःत्वाः गुथि खलःया धुन्या तयाथकी⁹ । जनबाहाःद्यःया रथया पेंगू कुनय् पेपु धुन्या तःगुया अर्थ धुन्यायात अजिमा (शक्ति पीठ) या प्रतीक कयाः पेखें जनबाहाःद्यःयात रक्षायानाः पाः बियाः चच्छि अशुभ मजुइमा धकाः तन्त्रमन्त्रया भावं तःगु धैगु धाइ । थथे तयाथकुगु थःथःगु धुन्या कन्हय्खुन्हु सुथय् धिमे थानाः लिकाः वइ । धुन्या रथं क्वकयाः रथयात स्वचाः चाःहिलाः धिमे बाजंया तालय् धुन्या हीकाः लित यंकी (महर्जन, ने.स.११३७ पृ. ४७) । जनबाहाःद्यःया रथ जात्रा सिधय्काः लगमं जनबाहालय् द्यः यंकीबले नं जमःकुम्हाः थाकुलिं छत्रं कुइकाः यंकी । जनबाहालय् थेंकाः जमः थाकुलि नकिं व न्वकूनकिनं द्यः लसकुस यानाः दुकाइ (च्वमि मद्दु, ने. सं. ११३७, पृ. ४) ।

7. कमलादि गनेद्यःया द्यःपालाः व मगूरु मच्छे नारायण महर्जन (८१ दँ) लिसे २०८० भाद्र १० खुन्हु कमलादी गनेद्यथाय् जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् ।

8. कमलादि गनेद्यःया द्यःपालाः चैत्य नारायण महर्जन (५१ दँ) या कथं जमःत्वाःया धुन्यालय् च्वय् तुयुगु व क्वय् हाकूगु च्वाम्वः दइ । तुयुगु व हाकूगु च्वाम्वःया अर्थ न्हि (दिं) व चा (रात) खः ।

9. कमलादि गनेद्यःया द्यःपालाः चैत्य नारायण महर्जन (५१ दँ) लिसे २०८० भाद्र १२ बजे कमलादी गनेद्यथाय् जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् ।

२.४ जमलेश्वर माहाद्यःथाय् पाः च्वनीगु :

दाजुकिजा तताकेहँ मदुपिनि रानीपुखुली च्वंगु बालगोपाल द्यः दय्केन्हेव जमलेश्वर माहाद्यः दर्शन याःवनीगु खः । लिपा रानीपुखुली बालगोपाल द्यः दय्केवं अन दर्शन याःवनेगु परम्परा जुल । थ्व परम्परा थौंतक नं न्ह्यानाच्चंगु दु । अथे खःसां गुम्हंगुम्हं मनू जमलेश्वर माहाद्यःथाय् नं दर्शन याःवनी । उकिं थौंकन्हय् नं कमलादी गणेद्यःया १२ म्ह द्यः पालाः दछिया छकः किजापुजाखुनुहु द्यः पाः च्वंवनी¹⁰ ।

२.५ वःलाः

जमःमि अर्थात कमलादी गणेद्यः पालाःपिनि व कमलाछी गणेद्यः पालाःपिनि १२दँया छकः स्वयम्भुइ वःला छवइ । वःलाः छवःपिं मस्तय् दकले थकालीम्ह मचायात थाकुलि याइ । वःलाः छवइपिं मस्तयूगु पुचःयात **सिवाखलः** धाइ । थाकुलि मचाया नामं हे सिवाखलःया नां तइ¹¹ । वःलाः छवयूगु पेन्हुन्हेव नीसी यानाः सुथ न्हापां क्वखं मागाय्क खुसी वनाः म्वःल्हुयाः खुसिया नीलः हयाः कजिया थाय् स्वनातःगु कलशय् प्वंकाः वःला मस्तय् बी, अले उखुनुहिसँ वःलाः मस्तय्सं चिपनिप बारे याय्माः । वःलाः छवइखुनुहु क्वखं मगाय्क खुसिइ वनाः वःलाः मचा पिने च्वंतले छुंकथंया नं बिध्नबाधा मवय्मा धकाः जःरां अर्थात गुता बीबः भुखाचाय् तयाः सिंता मत तयाः वःलाः मचायात भागियाकाः खुसी चुइकी वयां लिपा मस्तय् वःलाः तयूगु थासय् यंकी । थुखुनुहु वःलाः मस्तय् चि सवाः नकी मखु । वःलाः च्वनीबले थःथितिं वःलाः च्वनाच्चंगु थासय् स्वां छुकः वनेगु धकाः दुरु, बजि, मरिचरि फलफूल, स्वां तयाः मचायात स्वःवनी । वःलाः स्वदँ तक छवइ । वःलाः छवःगु स्वदँ क्यंगु खःसा न्हेथुखुनुहु छवय्लाभू यानाः फुक्क मस्तय् सँ खाकाः नीसी याइ । स्वदँ दइगु इलय् वःलाः च्वंगु न्हापांगु न्हिया बहनी मार छवयूगु धकाः तुख्वःकले वःला मचा थाकुलिया वसः तयाः दय्कातःगु तप्वाःगु दीप चच्छितक च्याकातइ । कन्हय्खुनुहु थाकुलिं पुजाकु हयाः गुरुजुं न्यास पुजा याइ । थ्व धुंकाः मस्तय् अष्टमातृका दर्शन याकी । अष्टमंगल नं छम्हं मेम्हसित लः ल्हाकाः चाःहिकी । थ्वयांलि म्हाय्मचां बाराः छुकी । बहनी भव्य नकाः वःलाः थाकुलियात कलश ज्वंकाः मस्तय् वःलाः हाय्काः छैय् लित ब्वनायंकी (महर्जन, ने.स.११३७, पृ. २४-२६) । वःलाः छवय्धुंक्पिं मस्तजक ज्यापु पुचलय् दुथ्याइ । वःलाः छवइबले कमलादी गणेद्यः पालाःया वःलाः छवःगु खःसा कमलाछी गणेद्यः पालाःत त्वाःबाः वइ । कमलाछी गणेद्यः पालाःया वःलाः छवःगु खःसा कमलादी गणेद्यः पालाःत त्वाःबाः वइ । थुकिं यानाः कमलादी गणेद्यःपालाःत व कमलाछी गणेद्यः पालाःत छगू हे खः धैगु खनेदु । वःलाः छवयाः स्वदँया दुने कय्तापुजा याय् धुंकेमाः¹² ।

10. कमलादि गनेद्यःया द्यःपालाः चैत्य नारायण महर्जन (५१ दँ) लिसे २०८० भाद्र १२ बजे कमलादी गनेद्यथाय् जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय्

11. कमलादि गनेद्यःया द्यःपालाः चैत्य नारायण महर्जन (५१ दँ) लिसे २०८० भाद्र १२ खनुहु कमलादी गनेद्यथाय् जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् ।

12. कमलादि गनेद्यःया द्यःपालाः चैत्य नारायण महर्जन (५१ दँ) लिसे २०८० भाद्र १२ खनुहु कमलादी गनेद्यथाय् जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् ।

स्वदंतक वःलाः च्वनेधुंकाः दच्छि लिपा वःलाः च्वंगु थासय् हे दरु पुजा याइ¹³ । वयां लिपा वःलाः मस्तसें म्हतिं छगःछगः किसली तयाः मगुरुयात नासः द्यः पुजायाकी । मगुरुं मूधिमे बाजं नापनापं धुन्या प्याखं हुइकेगु, माः तनेगु व थीथी कासा सेनी । थ्व फुक्क ज्या क्वचाय्का नासः द्यः पुजा यानाः मस्तयुगु धिमे पिदनी । धिमे पिदनीबले दक्व वःलाः मस्तयत्त किसली लितकायगु धकाः किसली छगः छगः, कलः छगः छगः, बाहां छम्ह छम्ह व ल्हापं तयाः तःजिक नासःद्यः पुजा यानाः धिमे पिदनी । धिमे पिदनेधुंकाः बाजं खलः थीथी द्यःयाथाय् व छगू त्वालं मेगु त्वाल्य् वनाः बाजं थाय्गु माः तनेगु¹⁴, ज्या नं जुइ । थुकथं याइगु सांस्कृतिक व सांगीतिक ब्वज्यायात बसं ब्वनेगु वा वनेगु धाइ । बसं वनेगु थीथी त्वाःया दथ्वी दूगु सम्बन्धया चलन परम्परा निसे दयावयाच्वंगु खः । परम्परा खःसां थ्व बसं च्वनेगु व वनेगु चलन थौंकेन्हय्न्हावन (“पञ्च,” ने. सं. ११२२, पृ. ३७) । बसं वनेगु परम्परा जमः त्वालं वि.सं. २०१६ तक न्ह्याका वयाच्वंगु खः । लिपा विकृति वःगु कारणं यानाः थ्व चलन उगु ईया किसान संगठनया आह्वानय् ज्यापुतसें दिक्कू खः। बसं वनेगु चलन दूगु इलय् वसं वनेगु क्वचाय्का मोहनि सिन्हः लित छायागु याना वयाच्वंगु खः । आः वयाः बसं वनेम्वाःगुलिं कतिपुन्हि धुनेवं मोहनि सिन्हः लित छाइ । बसं वनेगु धाय् थें न्हापान्हापा त्वाःबाहाः वनेगु परम्परा जमः त्वालं कमलाछि पिलातुं नाप जुया वयाच्वंगु खः । आः वयाः त्वाः बाहा वनेगु परम्परा मदय्धुंक्ल (महर्जन, ने.स.११३७, पृ. १०) । वःलाः दरु सिधःगुया दच्छि लिपा सिवाभ्वय् नइ । सिवाभ्वय् वःलाः छवःगु न्हापांगु दनिसें फुसा स्वदंतक व मफुसा दच्छितक लय्सय्पतिकं पुन्हीखुन्हु स्वयम्भुइ, चौथिसिवा धकाः चौथिखुन्हु कमलादी गणेद्यःया थाय्, चःहेखुन्हु पासिको अजिमायाथाय् भ्वय् नइ ।

२.६ नासः पुजा

जमःत्वाःया नासःद्यः न्हापा जमःबहाः दुने खः । जमलं ने.सं. १०१२ (वि.सं. १९४८) निसें त्यःरया तःखाछें नासःद्यः स्वनाः नासः पुजा यानावयाच्वंगु दु (महर्जन, ने.स.११३७ पृ. २५) । जमःत्वाःया नासःद्यः दँय् छकः बालाचःहेखुन्हु गुरुपिं नापं सकल दुजः सुथन्हापां नासःद्यःयाथाय् वनाः पुजा याइ । नासःद्यः पुजा याइबले **पुजापो** थाइ । पुजा क्वचाय्का मे बली बी । थुबले **माःपो** थाइ । थुखुन्हु छन्हुजक **खःपो** नं थाइ । खःपो झिनिदँया छक्वः माः तनेगु इलय् तग्वःगु धिमे पितहय्न्हेव व माः तने क्वचाय्केन्हेव छकः थाइ । नासःद्यः पुजा धुंकाः समय्बजि नइ । बहनी सीकाःभू याइ । भ्वय् क्वचाय्का धिमे बाजं थानाः सुमंगल याइ । मंगल याय्गु इवल्य् दक्षिणा सहित केपु¹⁵¹⁶ तयाबी (महर्जन, ने.स.११३७ पृ. ६०) ।

13. कमलादि गनेद्यःया द्यःपालाः चैत्य नारायण महर्जन (५१ दँ) लिसे २०८० भाद्र १२ खन्हु कमलादी गनेद्यथाय् जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् ।

14. माःतनेगु धैगु नासःद्यःया देगलय् छु छु आकृति दयाच्वनी अजाःगु हे आकृति मनूपाखें बियाः उकी द्यःने च्वबिन्या च्वनाः धुन्या हिकेगु ज्या खः। थ्व माः थी थी कथंया दइ । जमःमीतय् १) बेताः माः २) याक माः ३) सिंह माः ४) खते मचा बुइगु माः ५) खते धुन्या हिकिगु माः ६) गकु माः ७) म्हालकाय्चा माः ८) तिसा माः ९) तकु माः (महर्जन, ११३७:५०, ५१) ।

15. माः तनेगु ज्याइवःया लिपांगु इलय् खलःया फुक्क दुजःतय्सं केपू तय्गु धकाः छँजः वा दुजलं जाकि, धुपाँय्, इताःव धिबा तयाः धिमे बाजं खलः वा धुन्या खलःयात बी ।

२.७ थीथी इलय् थाइगु धिमे

गुन्हिपुन्हि खुन्हु जमःत्वाःया तग्वःगु धिमे थानाः स्वयम्भुइ वनी । स्वयम्भुइ वनीबले बिस्कं बिस्कं बोलया धिमे थाइ । भुइखेलं स्वयम्भुया त्वाथः गयाः थाहां वनाः त्वाथः दथ्वी तःधिकःमह भगवान द्यः दुथाय् तक छगू बोलया धिमे थाइ । अनंनिसैं स्वयम्भु च्वय्तक छगू बोल, स्वयम्भु द्यः चाःहिलाः अजिमाद्यःया ल्युनेतक छगू बोल, अनं शान्तिपुरतक छगू बोल हाकनं अनं लिहां वनीबले मेगु हे बोलया धिमे थाथां धुन्या नं चाःहिकाः वनी¹⁷ । येंयाः पुन्हिखुन्हु जमःत्वालं कमलादी गणेद्यःया देगलय् समय्द्रँ तइखुन्हु जमःत्वाःया त्वाःया धिमे थाइ (महर्जन, ११३७ पृ.६१,६२) ।

२.८ दिगुद्यः पुजा

जमःमितसैं दिगुपुजा निथाय् याइ । जमःमित छखलया म्हय्पिद्यःया थाय् याइगु खःसा मेपिं छथ्व जमःमि व जमःमि कुम्हाःतय् तीनधारा पाठशाला न्हेवने याइ, बलि बीगु धाःसा दरवार मार्गय् च्वंगु न्हापाया जुजु महेन्द्रया सालिक दुथाय् याइ ।

३. लिखँ :

पिलातुं कमलाछियापिं ज्यापुत कमलाछि गणेद्यः पुचः व कमलादी गणेद्यः पुचः याना निपुचः जुल । कमलादी गणेद्यः खलःत हे जमःमित खः । जमःमि ज्यापु व कुमाः निथी दु । ज्यापुत कमलादी गणेद्यःयाथाय् पाः च्वनी । कुमाःत कमलादी गणेद्यःयाथाय्गुहालि याय्त च्वंवंगु खनेदु ।

जमःमितसैं हे कमलादी गणेद्यःया जात्रा चैत्रशुक्लपुन्हीबले याइ । महःजा नकी । जनबाःद्यः न्हवं याइबले जमःकुम्हाः थाकुलि वनाः लः काःवनी । जनबाहाःद्यःया प्राण प्रतिष्ठा याइबले जमः कुम्हाः थाकुलि मू जय्मां जुयाः सकतां ज्या याइ । जनबाहाःद्यः जात्रा याइबले नं जमःमि कुमाःतसैं छतरी कुइकी । थुकथं स्वय्बले जमःमि ज्यापुतय्गु भुमिका कमलादी गणेद्यः जात्रा याय्गु महः जा नकेगुली दइ । अथे हे जमःमि कुम्हाःतय्गु भुमिका जनबाहाःद्यःया जात्राबले आपालं खनेदु ।

४. कृतज्ञता :

थ्व च्वसु च्वय्त गुहालि यानादीपिं प्रा. डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ, सह प्रा. डा. राजनलाल जोशी, कमलादि गणेद्यःया द्यःपालाः व म्गुरु मच्छेनारायण महर्जन, त्वाःनायः राम महर्जन, चैत्यनारायण महर्जन, श्रृजना महर्जनजुपिंप्रति कृतज्ञ जुसैं सुभाय् बियाच्वना ।

17. कमलादि गणेद्यःया द्यःपालाः चैत्य नारायण महर्जन (५१ दँ) लिसे २०८० भाद्र १२ खन्हु कमलादी गणेद्यथाय् जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् ।

लिधंसा :

ज्यापु, पञ्च. (ने. सं. ११२०). भाबो. कुतः पिकाकः.

बज्राचार्य, धनवज्र. (विसं २०३०). लिच्छविकालका अभिलेख. नेपाल र एसियाली अध्ययन संस्थान केन्द्र, त्रिवि.वि.

बज्राचार्य, ज्ञानीरत्न. (विसं २०७२). मैत्री करूणा धर्मचक्र महाविहार (जमःबाहाः) एक सांस्कृतिक अध्ययन[अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र] बौद्ध अध्ययन केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय.

महर्जन, चैत्यनारायण. (ने.स. ११३७). धिमे, धुन्या व जमः त्वाः, श्री कमलादी गणेश जमःमि गुठी लुमन्ति पौ.

महर्जन, बिपेन्द्र. (ने. सं. ११३५). नेपाः व नेवाः समाज छगू विवेचना. ज्यापु पौ.

महर्जन, रत्न. (ने. सं. ११३७). ज्यापु जातिया वःलाः संस्कार, नेपालभाषा केन्द्रीय विभागयात लःल्हाःगु शोध-प्रबन्ध [अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र] नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग. त्रिभुवन विश्वविद्यालय.

महर्जन, रविन. (ने. सं. ११३७), जमः त्वाःया नासःद्यः, श्री कमलादी गणेश जमःमि गुठी लुमन्ति पौ

महर्जन, श्रृजना. (ने.स. ११३७). ज्यापु संस्कृति दुने लाःगु मू धिमे व धुन्या. नेवाः मिसा जागरण अभियान पुचः.

सिं एकाराम. (स.). (ने. सं. ११११). ज्यापु जाति- एक अध्ययन, बाटी एन.बी., ज्यापु' शब्द – एक चर्चा. ज्यासेस.

शर्मा, प्रयाग राज. (विसं २०५४). कुल, भूमि र राज्य : नेपाल उपत्यकाको पूर्व- मध्यकालिक सामाजिक अध्ययन. नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय.

श्री कमलादी गणेश जमःमि गुठी. (ने. सं. ११३७). जमःत्वाः व कमलादी गणेशःया इतिहास, श्री कमलादी गणेश जमःमि गुठी लुमन्ति पौ.

Locke, J. K. (1980). Karunamaya. Sahayogi Prakashan.

Nepali, Gopal Singh. (2015). The Newars, an Ethno-Sociological Study of a Himalayan Community Mandla Book Point.

Slusser, Mary Shepherd. (1978). Nepal Mandala: A Cultural Study of the Kathmandu Valley. Princeton University Press.